

'כל אשר יגע בהם יקדש'

טעימה מתורתו המיוחדת של המלבי"ם*

הקדמה

'יקדש' – הכנה או תוצאה?
משמעות 'יקדש' בפסוקים אחרים
נגיעה מקדשת ונגיעה מטמאת
היתר מצטרף לאיסור וטעם כעיקר
מדוע נגיעה בלי הבלעה אינה מקדשת?

הקדמה

יחיד ומיוחד היה המלבי"ם ז"ל בקרב חכמי ישראל. דרכים נועזות וחדשות סלל לעצמו בפירושו למקרא, שמקיף כמעט את כל התנ"ך. בהקדמה לספרו "התורה והמצוה" על ספר ויקרא הניח את היסודות לגישתו המהפכנית להבנת מדרשי ההלכה של חז"ל (המהווים לדעתו את התשתית של התורה שבעל פה) על פי עומק המשמעות הלשונית של הכתובים. וכך כתב:

בפירוש הזה סללתי דרך חדש נאדר בקודש, לבאר דברי חכמים ויחידותם דברי רבותינו בקבלתם על פי יסודי הלשון ועל פי חוקי המליצה וההיגיון בדרכים חדשים מופלאים ומסולאים. בו הראיתי ובררתי כי היה ביד חז"ל אוצרות וחוסן ישועות מלאים חכמה ודעת, היה בידם כללים גדולים ויסודות קבועים בדרכי הדקדוק ויסודי הלשון וההיגיון, אשר רובם נעלמו ונסתרו מעין כל חכמי לבב הבאים אחריהם, ועל כן נעלמו דרכיהם ונתיבותיהם לא נודעו. הראיתי ובררתי במופתים נאמנים כי הדרוש הוא הפשט הפשוט המוכרח והמוטבע בעומק הלשון וביסודי השפה העבריה, וכל התורה המסורה בעל פה הלא כתובה על ספר תורת אלוקים מפורש ושים שכל, ויבינו במקרא את כל דברי הקבלה שנמסרה בסיני על פי כללי הלשון ודרכיו וגדריו, על פי חוקים קבועים וברורים ואמיתיים.

* מאמר זה מוקדש לע"נ החייל היקר והאהוב אלחי טהר לב ה"ד, בן למשפחה מפוארת של אנשי תורה וגמילות חסדים מהיישוב טלמון ותלמיד ישיבת תקוע, אשר נפל בפעילות מבצעית בבוקרו של יום חמישי לשבת פרשת 'צו', י' ניסן תשע"ז. עלם חמודות היה אלחי, עדינו העצני. בהספד שנשאה בהלוויתו ציינה אמו אביטל שדברי התורה האחרונים ששמע בחייו הקצרים היו "כל אשר יגע בהם יקדש", שבהם הסתיימה קריאת התורה של אותו הבוקר. חיוכו הנצחי, מאור פניו, שובבותו, עדינותו וטוב לבו הותירו רושם בל יימחה על כל מי שבא אתו במגע. כל אשר יגע בהם יקדש.

את אותם "כללים גדולים ויסודות קבועים בדרכי הדקדוק ויסודי הלשון וההיגיון" שאבדו במהלך הדורות שיחזר המלבי"ם מכח עיונו, ואסף במחברת בשם "איילת השחר" שצירף להקדמה הנ"ל:

...בה אספתי את הכללים והחוקים והיסודות אשר היו לחכמינו ז"ל אשר באו בספר הספרא, ואשר הם יסודי הקבלה ותורה שבע"פ שהשתמשו בו חז"ל בספר הזה, ועלו למספר תרי"ג כללים... רמ"ח כללים הוסדו בשימוש הלשון, ושם"ה כללים בביאור הפעלים והשמות הנרדפים אשר באו בספר ויקרא לבדו. במאמר זה נערוך "טעימה קלה" מתורת המלבי"ם, מתוך עיון בפירושו לדרשה אחת בספרא, על פסוק אחד בספר ויקרא, בעניין קרבן המנחה.

'יקדש' - הכנה או תוצאה?

דיני אכילת קרבן מנחה מפורטים בתורה בפרשת צו (ויקרא ו, ז-י):

וְזֹאת תִּזְכֹּר תְּזַכֵּר הַמִּנְחָה הַקֶּרֶב אֲתָה בְּנֵי אֱהֲרֹן לְפָנַי ה' אֵל פְּנֵי הַמִּזְבֵּחַ. וְהָרִים מִמֶּנּוּ בְּקִמְצוֹ מִסֹּלֶת הַמִּנְחָה וּמִשְׁמֶנֶה וְאֵת כָּל הַלֶּבֶנָה אֲשֶׁר עַל הַמִּנְחָה, וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ רִיחַ גִּיחֹחַ אֲזִכְרְתָהּ לָהּ. וְהִנּוֹתְרַת מִמֶּנָּה יֵאָכְלוּ אֱהֲרֹן וּבָנָיו, מִצֹּת תֵּאָכַל בְּמִקּוֹם קֹדֶשׁ בְּחֹצֵר אֹהֶל מוֹעֵד יֵאָכְלוּהָ. לֹא תִאָּפֶה חֶמֶץ, חֶלְקָם נִתְּתִי אֲתָה מֵאִשִּׁי, קֹדֶשׁ קִדְּשִׁים הוּא פְּחֻטָּאִים וְכֹאֲשֵׁם. כָּל זָכָר בְּבְנֵי אֱהֲרֹן יֵאָכְלֶנָה חֶק עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם מֵאִשִּׁי ה', כָּל אֲשֶׁר יִגַע בָּהֶם יִקְדָּשׁ.

רשב"ם פירש: "יקדש" - קודם הנגיעה יהיה טהור, ובעקבותיו ביאר חזקוני: "כל אשר - יבא ליגע בהם יקדש" - ויטהר עצמו קודם הנגיעה".

לפי פירוש זה, "יקדש" מורה על הכנה והיטהרות שיש לבצע לקראת המפגש עם אש"י ה'. הנוגע בהם חייב להיות טהור בטרם יגע, ואם אינו טהור חייב להיטהר'. אם כן הנוגע האמור כאן הוא מי או מה שיש לו אפשרות של היטהרות מטומאה, למשל אדם וכלים שיש להם טהרה במקוה, אך לא מאכל טמא, שהרי אין תהליך היטהרות למאכל שנטמא?.

1 השורש "קדש" משמש לעתים במובן של היטהרות, כמו בעניינה של בתשבע: "וְהָיָא מִתְקַדְּשֵׁת מִטְּמֵאָתָהּ" (שמואל ב יא, ד). וראה גם שמות יט, י: "וְקִדְּשֵׁתֶם הַיּוֹם וּמָחָר וּכְבַסוּ שְׂמֹלֹתֵיכֶם". לפי רש"י ורשב"ם שם, "וְקִדְּשֵׁתֶם" הוא לשון הזמנה, "שיכינו עצמם היום ומחר", אך לא מפורש בדבריהם מהי אותה הכנה (השווה לבמדבר יא, יח ופירוש רש"י שם). ואילו רשב"ע פירש: "וטעם וקדשתם - שירחצו במים, ויורה זה: וכבסו שמלותם". לפי רשב"ע, "וְקִדְּשֵׁתֶם" מורה על הכנה של היטהרות. לפירוש נוסף ראה להלן הערה 3.

2 אדם וכלי שטף שנטמאו יש להם אפשרות להיטהר, אך "הַאֲכָלִין שֶׁנִּטְמְאוּ - אֵין לָהֶן טְהָרָה בְּמִקְוָה" (הל' טומאת אוכלין ב, יח), ולכן מאכל שנטמא טמא כל עוד הוא ראוי לאכילת כלב.

הנצי"ב מוולוז'ין סבר גם הוא ש"יקדש" מורה על הכנה, אלא שלדעתו מדובר במאכלי חולין שנאכלים עם הקדשים שנדרש לשמור עליהם לבל יטמאו³, כפי שכתב ב"העמק דבר":

כל אשר יגע בהם יקדש - היינו החולין שאוכלים עם הקדשים יהא נעשה על טהרת הקודש⁴. ואם נטמא אסור לאוכלם למי שאוכל קודש, ולא כשאר חולין שאין מצווה מן התורה לשומרם מטומאה. זהו פשוטו והדרשה תדרש. גם לפי חז"ל בספרא (=הדרשה" הרמוזה בדברי הנצי"ב), הנוגע האמור כאן הוא מאכל אחר, אלא שלדעתם "יקדש" אינו מורה על הכנה, כי אם על תוצאה הנגרמת בעקבות הנגיעה בקדשים⁵:

כל אשר יגע בהם יקדש - יכול אע"פ שלא בלע? תלמוד לומר 'בהם' - משיבלע. יכול אם נגע במקצתו יהיה כולו פסול? תלמוד לומר 'כל הנוגע בהם יקדש' - הנוגע פסול, הא כיצד? חותך את מקום שבלע. 'יקדש' להיות כמוהו - אם פסול יפסל, ואם כשר יאכל כחמור שבו. רש"י על התורה הביא בקצרה את דברי חז"ל וביאר:

כל אשר יגע וגו' - קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה. **יקדש** - להיות כמוה שאם פסולה יפסלו ואם כשרה יאכלו כחומר המנחה⁷.

והנה בהמשך הפרשה כתוב בעניין קרבן החטאת (ויקרא ו, כ-כא):

כל אשר יגע בבשרה יקדש ואשר יגה מדמה על הבגד אשר יגה עליה תכבס במקום קדש. וכלי חרש אשר תבשל בו ישבר ואם בכלי נחשת בשלה ומרק ופשף בפנים.

3 לפי הנצי"ב, "יקדש" מורה על שמירה על הטהור לבל יטמא. השווה רמב"ן שמות יט, י: "כי הנשמר מן הטומאה יקרא מקודש".

4 כבר עמדתי בהרחבה על דברי הנצי"ב המחודשים הללו ועל חשיבותם להבנת המשנה וסוגיית הגמרא בניה ע"א, במאמרי על שיתוף נשים בסעודות קדשים, "מעלין בקודש" גליון לב אלול תשע"ו, ראה פרק ז שם.

5 השורש "קדש" משמש לעתים במובן של תוצאה, כמו ביחס למחתות של עדת קרח: "כי קדשו... כי הקריבם לפני ה' ויקדשו" (במדבר יז, ב-ג), וכן בדברי דוד לאחיהמלך "ואף כי היום יקדש בכלי" (שמואל א א, ו).

6 כך בספרא שלפנינו, ולפי גירסה זו יש כאן הפניה לשמות ל.כט. אמנם בספרא כת"י רומי (הוצאת בית המדרש לרבנים, תשי"ז) הגירסה היא "תלמוד לומר כל אשר יגע יקדש", ולפי זה הלימוד הוא מהפסוק כאן.

7 לפי רש"י "בהם" מוסב על המנחה האמורה בפרשה. וראה משך חכמה שמדובר "בין באזכרתה של מנחה שהיא נקטרת לגבוה, בין בהנותרת מן המנחה שנאכלת לכהנים", ולכן כתוב "בהם" ולא "בה".

שאר הדינים המופיעים בפסוקים כ-כא הם כולם **תוצאה** של המפגש עם בשר החטאת ודמה, דבר שעשוי לרמוז על כך שגם **"יקדש"** האמור כאן הוא **תוצאה** של הנגיעה בבשר החטאת. ואכן, גם כאן דרשו בספרא:

כל אשר יגע בבשרה יקדש - יכול אע"פ שלא בלע? תלמוד לומר 'בבשרה' - עד שיבלע. יכול אף נגע במקצתו יהא כולו פסול? תלמוד לומר 'אשר יגע בבשרה' - הנוגע פסול, הא כיצד? חותך את מקום שבלע... 'יקדש' להיות כמוה, אם פסולה תיפסל ואם כשירה יאכל כחמור שבה.

הגמרא הקישה מהאמור בעניין המנחה והחטאת לשאר כל הקודשים, ונימקה את כפל הפסוקים והדרשות (מנחות פג, א ובשינויים קלים בזבחים צח, א):

חטאת - מה חטאת מקדשה בבלוע אף כל מקדשה בבלוע... במתניתא תנא משמיה דר' עקיבא: 'זאת התורה [לעולה למנחה ולחטאת וכו']' (ויקרא ז, לז): מנחה - מה מנחה מקדשת בבלוע אף כל מקדשת בבלוע. **ואיצטריך למכתב בחטאת ואיצטריך למכתב במנחה**. דאי כתב רחמנא במנחה - משום דרכיכא [רש"י: שהיא סולת] בלעה, אבל חטאת אימא לא? ואי כתב רחמנא בחטאת - משום דבשר אגב דשמן קדיר [רש"י: כת"י: ונכנס הבלוע בתוכו מאוד], אבל מנחה אימא לא? צריכא.

משמעות 'יקדש' בפסוקים אחרים

המילה **"יקדש"** מופיעה עוד פעמיים בתורה, וגם המופעים הנוספים הללו באים בהקשר של נגיעה בדברים של קדושה. המופע הראשון הוא בתוך פסוקי הציווי על חנוכת המזבח במשכן (שמות כט, לז):

שְׁבַעַת יָמִים תִּכָּפֵר עַל הַמִּזְבֵּחַ וְקִדְשֶׁתָּ אֹתוֹ וְהָיָה הַמִּזְבֵּחַ קֹדֶשׁ קְדָשִׁים כָּל הַנֶּגַע בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ.

רשב"ם פירש באופן המתאים לפירושו לויקרא ו, י ש"י **"יקדש"** מורה על הכנה: **"כל הנוגע - וקרב אל המזבח יקדש** - ויטהר תחילה בטרם יקרב אל המזבח". ובאופן דומה בחזקוני: **"כל הנוגע במזבח [יקדש]** - כל הרוצה ליגע בו יזמן ויטהר עצמו מקודם לכן".

ואילו חז"ל למדו מפסוק זה ש"המזבח מקדש את הראוי לו" (משנה זבחים פ"ט מ"א), כלומר "אפילו דבר פסול שעלה למזבח - קדשו המזבח ליעשות לחמו ואין מורידין אותו" (רש"י זבחים פג, א), וכפי שהסביר הרמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ג, ד): **"שְׁכָל הָרְאוּי לְאֲשִׁים אִם עָלָה לְרֹאשׁ הַמִּזְבֵּחַ לֹא יֵרֵד, שֶׁנֶּאֱמָר 'כָּל הַנֶּגַע בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ'".** נמצא שלפי חז"ל **"יקדש"** מורה על תוצאה.

המופע השני בא בפסוקי הציווי על משיחת כלי המשכן בשמן המשחה (שמות ל, כט):

וְקִדְשֵׁתָ אֹתָם וְהָיָה קִדְשׁ קִדָּשִׁים כֹּל הַנֹּגַע בָּהֶם יִקְדָּשׁ

גם כאן פירש רשב"ם: **“כל הנוגע בהם יקדש”** - ויטהר תחילה קודם שיגע בהם, לאחר שנמשחו. ובחזקוני: **“כל הנוגע בהם יקדש”** - כל הבא ליגע בהם יקדש ויוזמן עצמו ובאי זה עניין, ברחיצה“.

ואילו חז"ל למדו מפסוק זה ש"כשם שהמזבח מקדש את הראוי לו... כך הכלים מקדשין" (משנה זבחים פ"ט מ"ז) וכמבואר ברמב"ם (הל' פסולי המוקדשין ג, ח):

כָּשֶׁם שֶׁהַמִּזְבֵּחַ מְקַדֵּשׁ אֶת הָרְאוּי לוֹ כְּ... כְּלֵי הַשְּׂרָת מְקַדְשִׁין אֶת הָרְאוּי לָהֶם, שֶׁהָרִי נֶאֱמָר בְּכָלִים **“כָּל הַנֹּגַע בָּהֶם יִקְדָּשׁ”**⁸. וּמִשְׁיָגֵעַ... לְכָלִי כָּל דָּבָר הָרְאוּי לוֹ - נִתְקַדֵּשׁ, וְלֹא יִפְדָּה לְעוֹלָם וְאָף עַל פִּי שֶׁנִּפְסַל.

נמצא שבכל המופעים של המילה **“יקדש”** בתורה קיימת מחלוקת עקבית בין גישתם של חלק מפרשני הפשט (שפירשו **“יקדש”=הכנה**) לגישת חז"ל בעלי מדרש ההלכה (שפירשו **“יקדש”=תוצאה**).

נגיעה מקדשת ונגיעה מטמאת

אלא, שבדברי חז"ל בספרא על פסוקי המנחה והחטאת יש חידוש שאינו מפורש, לכאורה, בכתוב. והוא, שהמאכל הנוגע בקודש מתקדש רק ב"בליעה", ולא בנגיעה חיצונית בקודש. בהמשך נדון במהות הבליעה - מי הבולע ומי הנבלע? אך ראשית יש לבאר מהיכן שאבו חז"ל יסוד זה.

השאלה מתעצמת לנוכח ההשוואה עם דיני נגיעה בטומאה. כידוע, המגע הוא אחד מהאופנים הנפוצים והבסיסיים של העברת הטומאה, ככתוב: **“הַנֹּגַע בְּמַת לְכָל נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שֶׁבְעַת יָמִים”** (במדבר יט, יא), **“כָּל הַנֹּגַע בְּנִבְלָתָם יִטָּמֵא עַד הָעֶרֶב”** (ויקרא יא, כד), **“וְהַבֶּשֶׂר אֲשֶׁר יִגַע בְּכָל טָמֵא לֹא יֵאָכֵל בְּאֵשׁ יִשְׂרָף”** (ויקרא ז, יט), ומעין זה בעוד מקראות רבים.

והנה, כלל נקוט הוא בידינו שהטומאה מועברת גם בנגיעה חיצונית בגוף הדבר המטמא, כפי שהסביר הרמב"ם (הל' טומאת מת א, ג):

טָמֵאת מְגַע הָאֲמוּרָה בְּכָל מְקוֹם, בֵּין בְּמַת בֵּין בְּשֶׁאֵר הַמְּטַמְּאִים, הוּא שֶׁיִּגַע הָאָדָם בְּבִשְׂרוֹ בְּטָמֵא, בֵּין בִּידוֹ בֵּין בְּרַגְלוֹ אוֹ בְּשֶׁאֵר גּוּפוֹ, אֶפְלוּ בְּלִשׁוֹנוֹ - הָרִי זֶה טָמֵא. וְכֵן יִרְאֶה לִּי טָמֵא נִגַע בְּצִפְרָנוֹ אוֹ בְּשֵׁנוֹ - נְטָמָא; כִּינּוּן שֶׁהֵם מְחַבְּרִים לְגוּף - הָרִי הֵם פְּגוּף.

8 כפי שמובא בגמרא (זבחים פז, א): **“תנו רבנן הנוגע במזבח אין לי אלא מזבח... כלי שרת מניין? ת”ל כל הנוגע בהם יקדש”**.

הדברים אמורים גם בטומאה המועברת במגע של מאכל טמא במאכל או במשקה אחר (הל' שאר אבות הטומאות ז, א):

מִדְּבָרֵי סּוֹפְרִים גָּזְרוּ עַל הָאֶכָל הַטָּמֵא שֶׁאִם נָגַע בְּאֶכָל אַחַר שֶׁטָּמְאָהּ, וְכֵן אִם נָגַע הָאֶכָל הַטָּמֵא בְּמִשְׁקֵי - טָמְאָן.

טומאת מגע עוברת בנגיעה בלבד, גם בין מאכלים. אין כל צורך ב"בליעה". מהיכן למדו חז"ל שהנגיעה האמורה בקודש אינה נגיעה חיצונית בלבד, וטעונה "בליעה"? המלבי"ם התייחס לשאלה זו בפירושו לדברי הספרא ("התורה והמצוה" פרשת צו סי' לח):

כל אשר יגע בהם יקדש: כפי הפשוט היינו נגיעה על גב הדבר כמו... כל נגיעה המוזכר אצל טומאה. ואין כן דעת רבותינו ז"ל שפירשו 'אשר יגע בהם' - שיבלע בתוכם. וכן פירשו מה שכתוב גבי חטאת 'כל אשר יגע בבשרה' היינו הנבלע בבשרה. והם ידעו סגולת הלשון וסודותיו. כי מצאנו שכל נגיעות שהוזכרו גבי טומאה יתפוס הלשון **שנגע הטהור בטמא** - 'הנוגע בנבלתה', 'הנוגע במת' ודומיהם, לבד בזב ששינה ואמר 'וכל אשר יגע בו הזב' (ויקרא טו, יא) שתפס שנגע הטמא בטהור ודרשוהו על ההיסט, כמו שיתבאר בפרשת מצורע⁹. **והטעם כי על הטהור מוטל הדבר להתרחק ולהשמר מן הטומאה,** ולכן יתפוס אם לא נשמר ונגע בטומאה¹⁰. ולא יצדק לתפוס בלשון אם נגע הטמא בטהור, כי הטמא אינו מתרחק מן הטהור. ולפי זה **בנגיעת חול וקודש ראוי שיתפוס שנגע הקודש בחול,** כי הקודש הוא הנשמר ומתרחק מן החול כמו הטהור מן הטמא. ולפי זה מה שכתוב 'כל אשר יגע בהם יקדש' וכן מה שכתוב גבי חטאת 'כל אשר יגע בבשרה יקדש' אינו כפי יופי הלשון, שהיה לו לומר בהפך 'כל אשר יגע[ו] בו' וכן 'כל אשר תגע בשרה בו', שיגע הקודש בהחול ולא נשמר מליגע בו. **ומזה מבואר שאינו מדבר מנגיעה בגב הדבר, רק מן הכניסה אל תוכו,** שבזה ייחס תמיד שנכנס הטפל אל העיקר, כמו 'כל הנוגע בהם יקדש' (שמות ל, כט) שפירושו מה ששיימו תוך הכלי שרת לא אשר יגע מגבם, וכן 'כל הנוגע במזבח יקדש' (שמות כט, לז) שרצונו לומר העולה עליה לא ירד, לא אשר יגע מגבו. וזה שאמרו בספרא 'יכול אף על פי

9 ראה "התורה והמצוה" פ' מצורע סי' קמ"א ופירושו המקורי של המלבי"ם שם לדברי חז"ל על "הסיטו של זב שלא מצינו לו חבר בכל התורה כולה" (שבת פגב), והתייחסותו לבמדבר יט, כב שיוצא גם הוא מן הכלל שקבע כאן.

10 כללו של המלבי"ם מודגם יפה בפסוק **וְהַפֶּשֶׁר אֲשֶׁר יִגַע בְּכָל טָמֵא לֹא יֶאֱכַל** (ויקרא ז, ט). פסוק זה יכול היה להיות מנוסח כך: 'והבשר אשר יגע בו כל טמא לא יאכל', אלא שהתורה מקפידה תמיד לייחס את פועל הנגיעה לטהור.

שלא בלע, תלמוד לומר בהם משיבלע’, רוצה לומר שאי אפשר לפרש נגיעת גב, שאם כן היה לו לומר ‘אשר יגעו בו’ ליחס פועל הנגיעה אל הקודש שנגע בחול כמו שיאמר תמיד שנגע הטהור בטמא, ועל כורחך פירושו שנכנס אל תוכו ונבלע בו. ולפי זה בא פועל ‘נגע’ פה על דיבוק דבר בדבר עד שיכנס בקצהו ויתערב עמו כמו ‘ודמים בדמים נגעו’ (הושע ד, ב), ‘כל מכה יבوسی ויגע בצנור’ (שמואל ב, ה, ח) שהוא הכניסה אל תוכו.

הדברים מובאים בצורה מתומצתת ב’איילת השחר’ כלל שכו:

נגיעה שגבי טומאה יתפוס תמיד שנגע הטהור בטמא, כי על הטהור מוטל החיוב להתרחק מן הטמא לא בהיפך... וכן גבי קודש ראוי לתפוס שנגע הקודש בחול כי הקודש הוא הצריך להיזהר מן החול. ובמה ששינה ואמר ‘וכל אשר יגע בבשרה’ הוכרחו לפרש שהוא כניסה אל תוכו שמצאנו נגיעה על דיבוק דבר בדבר.

הסברו של המלבי”ם להבדל בין הנגיעה המטמאת לנגיעה המקדשת הוא בהתאם לשיטתו הכללית שדרשות חז”ל באות תמיד במקום שיש “זרות” לשונית בכתוב עצמו (הקדמת המלבי”ם לספר ויקרא):

וכל מקום אשר דרשו חז”ל איזה דרוש יש שם איזה זר היוצא מכללי הלשון, ועל ידי הדרוש ישוב הכתוב לאיתנו במשפט הלשון וחוקותיו.

ה”זר היוצא מכלל הלשון” שמזהה המלבי”ם ב”כל אשר יגע בהם יקדש” הוא שהתורה נקטה דווקא בנגיעת חול בקודש (או בנגיעת קדוש פחות בקדוש יותר), ולא הפוך. מגע חיצוני בין שני גופים הוא הדדי, ובאותה מידה יכלה התורה לנקוט בנגיעת קודש בחול (‘כל אשר יגעו בו יקדש’). הלא בעניין המגע בין הטמא לטהור “יתפוס תמיד שנגע הטהור בטמא כי על הטהור מוטל החיוב להתרחק מן הטמא לא בהיפך”, ולכן גם בפסוקים העוסקים במגע בין חול לקודש “ראוי לתפוס שנגע הקודש בחול כי הקודש הוא הצריך להיזהר מן החול”. נקיטת התורה בנגיעת חול בקודש נתפסת אפוא כ”זרות” לשונית שמזמינה דרשה. **תפקיד מדרש ההלכה הוא להבחין ב”זרות” הנראית, ולחדור לעומק כוונת המקרא כדי לדלות משם את המשמעות הנרמזת כך ש”ישוב הכתוב לאיתנו במשפט הלשון וחוקותיו”.**

במקרה שלפנינו השבת הכתוב לאיתנו מושגת על ידי ההבנה שהמגע האמור אינו חיצוני ושטחי (כמגע הטהור בטמא), אלא של כניסת דבר לתוך דבר אחר. במגע כזה אין הדדיות ולכן “יחס תמיד שנכנס הטפל [=הגוף הנכנס] אל העיקר [=הגוף הקולט]” ולא הפוך. דוגמאות לכך מצא המלבי”ם בשני הפסוקים בספר שמות שהוזכרו לעיל ושעוסקים בנגיעה בקודש, שגם בהם מדובר (לפי פירוש חז”ל) לא במגע חיצוני כי אם בכניסת דבר אל תוך דבר אחר. לפי זה, הנגיעה המקדשת את

המאכל הקדוש פחות היא נגיעה של "בליעה" בתוך המאכל הקדוש יותר, כמבואר בהמשך דברי המלבי"ם ("התורה והמצוה" שם):

ואם כן פשטות הכתוב מדבר שההיתר נבלע באיסור, שנבלע חול במנחה או בחטאת, וכן לשון הברייתא 'בבשרה - עד שיבלע בבשרה'.

נמצא לפי המלבי"ם שלא זו בלבד שבכל ארבעת המופעים של המילה "קִדְּשׁ" בתורה מדובר ב**תוצאה** של המגע עם הקודש (כפירוש חז"ל), אלא יש גם **עקביות** ב**טיב המגע** האמור, שבארבעתם מדובר בכניסה אל תוך הקודש, ולא רק בנגיעה חיצונית בו.

היתר מצטרף לאיסור וטעם כעיקר

כשמעט חול נבלע בתוך הקודש ברור שאין הקודש מאבד מקדושתו בשל כך, ואם כן יש להבין מה לימדה אותנו התורה בכך שהחול "יקדש"? וכי יעלה על הדעת שזר יאכל ממנחה ומחטאת רק משום שנבלע בהם מעט מדבר המותר לזרים? תשובת המלבי"ם לכך היא שחז"ל למדו מכאן דין "היתר מצטרף לאיסור" בקדשים¹, לפיו החול שנבלע בקודש מתקדש ובכוחו להצטרף לפחות מכשיעור של קודש כדי להשלימו לשיעור כזית ("התורה והמצוה" שם):

וקמ"ל שאם נבלע חצי זית שומן של חול בחצי זית ריקק של מנחה היתר נהפך לאיסור, ולוקה אם אכלה זר כאילו אכל כזית קודש.

אלא שלכאורה מפורש בדברי רש"י על התורה שהובאו לעיל ("קדשים קלים או חולין שיגעו בה ויבלעו ממנה") שהבולע הוא המאכל הקדוש פחות, והמאכל הקדוש יותר נבלע בתוכו - הפוך מדברי המלבי"ם!

אמנם לפי דברי רש"י קשה להבין את לשון הספרא בתחילת שתי דרשותיו: "יכול אע"פ שלא בלע? תלמוד לומר 'בהם' - משיבלע", "יכול אע"פ שלא בלע? תלמוד לומר 'בבשרה' - עד שיבלע". מדברי הספרא הללו משמע שמהמלים "בהם" ו"בבשרה" נלמד שהמאכל הקדוש פחות נבלע בתוך המאכל הקדוש יותר. וכך מתבארים גם דברי הגמרא שהובאו לעיל כדי להצדיק את כפל הדרשות בספרא, כפי שממשיך המלבי"ם ומסביר ('התורה והמצוה' שם):

וכן מבואר מלשון הגמרא: 'ואצטריך למכתב מנחה ואצטריך למכתב חטאת, דאי כתיב רחמנא מנחה משום דרכיכה בלעה אבל חטאת לא, ואי כתיב רחמנא חטאת משום דבשר אגב שמן קדיר', מבואר שהכתוב מדבר **שהמנחה והחטאת הם הבולעים לתוכם את החול**.

11 כשיטת ר' עקיבא בסוגיות הש"ס בנוזיר (לז, ב) ובפסחים (מה, א).

ובאמת מסיבה זו כבר נתקשו בעלי התוס’ בהבנת דברי הספרא (פסחים מה, א תוד”ה ר”ח גרס כחומר שבהן):

ולשון הברייתא קשה, דאמר ‘עד שיבלע בבשרה’ משמע דאיירי בהיתר שנבלע באיסור, והדר קאמר ‘יקדש להיות כמוה’ משמע שהאיסור נבלע בהיתר.

אמנם, כשם שהיתר (למשל, חולין) עשוי להיבלע בתוך איסור (למשל, מנחה וחטאת, שהם קדשי קדשים ואסורים לזרים) כך גם איסור עשוי להיבלע בתוך היתר, וגם בליעה כזאת מקדשת כפי שמפורש בסופן של שתי דרשות הספרא. אם כך, חוזרת השאלה למקומה - מדוע נקטה התורה דווקא ביכל אשר יגע בהם יקדש’ משמעו (לפי המלבי”ם) כניסת היתר (או קדוש פחות) לתוך איסור (או קדוש יותר), ולא הפוך?

המלבי”ם דן בכך בהמשך דבריו (“התורה והמצוה” שם):

אולם אחר שבאמת ממילא נשמע שהוא הדין אם נבלע שמן של מנחה או של חטאת בדבר של חול גם כן נאסר ונעשה כמוה, ואם כן יקשה מדוע לא צייר בכהאי גוונא שהאיסור נבלע תוך ההיתר, והוה ליה למימר ‘כל אשר תבלע בו יקדש’? על זה השיב בספרא שאז היינו טועים שאם נגע ונבלע במקצת חתיכה מקדש או פוסל את כולה, לכן תפס הציור שההיתר הנבלע תוך האיסור נהפך להיות קודש וזה לא יצוייר רק בהנבלע בו בלבד. ממילא ידעינן דהוא הדין אם נבלע איסור בהיתר לא נאסר רק בכהאי גוונא, רוצה לומר רק החלק שהאיסור נבלע בו. וזה שאמרו בספרא ‘יכול נגע במקצתו יהיה כולו פסול (רוצה לומר אם נבלע האיסור בהיתר), תלמוד לומר כל הנוגע בהם יקדש - הנוגע פסול’, רוצה לומר שאחר שהכתוב תפס הציור הנוגע בהם שהוא שההיתר נבלע באיסור, ממילא רק הנוגע פסול כי בזה לא יצויר שיפסול רק הנכנס לתוך האיסור, ממילא הוא הדין באיסור הנבלע בהיתר חותך את מקום שבלע.

במקרה של היתר שנבלע באיסור, אין להעלות על הדעת שחלק ההיתר שלא נבלע באיסור יהפוך גם הוא לאיסור, גם אם מדובר בחתיכה אחת של היתר שנבלעה רק בחלקה באיסור. לעומת זאת, במקרה שאיסור נבלע בהיתר, היה מקום לחשוב שבליעת האיסור תשפיע על כל חתיכת ההיתר (אולי משום ספיגת טעם האיסור בחתיכת ההיתר), גם אם הבליעה עצמה התרחשה רק בחלקה. משום כך נקטה התורה דווקא בדוגמה של בליעת היתר בתוך איסור, על מנת לחדד שדין קידוש החול בבליעה קיים רק במקום הבליעה עצמה.

לפי הסברו זה של המלבי”ם, נסתלקה קושיית התוס’ הנ”ל בפסחים. ראשיתה של

הברייתא בספרא אכן עוסקת בהיתר שנבלע באיסור, וסופה באיסור שנבלע בהיתר. התורה לימדה את הדין שהבליעה מקדשת את החול שנבלע בקודש על מנת להבהיר שגם במקרה של בליעת קודש בחול תתפשט הקדושה רק בחלק של חתיכת החול שבלע את הקודש, ולא בכולו.

ומסיים המלבי"ם ("התורה והמצוה" שם):

ומזה תראה דעיקר קרא דמנחה וחטאת אתי להיתר מצטרף לאיסור לא לטעם כעיקר, דהא מיירי שההיתר נבלע באיסור...

ואולם, ראשיתה של הברייתא בספרא שעוסקת בהיתר שנבלע באיסור הושמטה מדברי רש"י על התורה שהובאו לעיל. גם הרמב"ם השמיט, לכאורה, את המקרה של היתר שנבלע באיסור כשהביא את הדברים להלכה (הל' מעשה הקרבנות ח, טו-טז):

נֶאֱמַר בַּחֲטָאֵת: "כֹּל אֲשֶׁר יִגַע בַּבְּשָׂרָה יִקְדָּשׁ" (ויקרא ו, כ) - לְהִיּוֹת כְּמוֹהָ: אִם פְּסוּלָה הִיא - הַנוֹגֵעַ בָּהּ פְּסוּל; וְאִם כְּשֵׁרָה הִיא - הַנוֹגֵעַ בָּהּ יֵאָכֵל כְּמוֹהָ וּבִקְדוּשָׁתָהּ. בְּמָה דְבָרִים אֲמוּרִים? בְּשִׁנְבֻלָּהָ בּוֹ. אֲבָל נְגִיעָה בְּלֹא הַבְּלָעָה אֵינָה מְקַדְּשֶׁת. וְאֶחָד הַחֲטָאֵת וְאֶחָד שְׂאֵר קְדָשִׁים, בֵּין קָלִים בֵּין חֲמוּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "זֹאת הַתּוֹרָה לְעֹלָה לְמִנְחָה" (שם ז, לו). נִגַע בַּבְּשָׂרָה בְּרִיקָה, וְנִבְלַע בְּמִקְצָתוֹ - לֹא נִתְקַדֵּשׁ כְּלוּ, אֶלָּא חוֹתֵךְ מְקוֹם הַבְּלַע.

מדוע אין זכר למקרה של היתר שנבלע באיסור בדברי רש"י והרמב"ם? נראה שהם הלכו בעקבות המשנה בזבחים (יא, ח):

רקיק שנגע ברקיק וחתיכה בחתיכה, לא כל הרקיק ולא כל החתיכות אסורין. אינו אסור אלא מקום שבלע.

המשנה הביאה את הדין שהבליעה אוסרת במקרה של איסור שנבלע בהיתר. אפשר שהמשנה אינה סוברת 'היתר מצטרף לאיסור' ולכן השמיטה את המקרה של היתר שנבלע באיסור. אמנם ברור שגם כשהיתר נבלע באיסור ההיתר הבלוע נאסר, שהרי לא ניתן להפרידו מהאיסור. אך לא ברור מאליהו שבליעת ההיתר תועיל להשלמת שיעור איסור בחתיכה הבולעת. כך אמנם סובר ר' עקיבא¹², וכך סובר גם הספרא (לפי הסברו של המלבי"ם). אך אפשר שהמשנה בזבחים סוברת רק שהבליעה אוסרת, בלי החידוש הנוסף של 'היתר מצטרף לאיסור', ולכן הביאה את המקרה של איסור שנבלע בהיתר שבו חתיכת ההיתר הבולעת נאסרת, במקום הבליעה. אם כנים הדברים, אפשר שרש"י על התורה והרמב"ם פסקו כדעת המשנה ולא כספרא, ולכן הביאו רק את המקרה של איסור שנבלע בהיתר¹³.

12 ראה לעיל הערה 11.

13 ראה הל' נזירות ה, ד שלפי הרמב"ם "דְּבַר הַמִּתֵּר אֵינוֹ מִצְטָרֵף לְדְבַר הָאִסוּר בְּנִזְיָר", וראה כס"מ

לפי הסבר זה, מובנים היטב דברי הגמרא בחולין (צט, א) שלומדת דין ‘טעם כעיקר’ מהסיפא של הברייתא בספרא בעניין החטאת:

רבא אמר לא נצרכה אלא לטעם כעיקר [רש“י: נותן טעם קים לן דאסור בקדשים כעיקר ממשו של איסור] דבקדשים אסור... גלי רחמנא גבי חטאת: ‘כל אשר יגע בבשרה יקדש’ - להיות כמוה [רש“י: הנוגע בה ובלע ממנה] שאם פסולה תפסל ואם כשרה תאכל כחמור שבה.

גמרא זו סוברת שאיסור שנבלע בהיתר אוסר את תחיכת ההיתר משום ‘טעם כעיקר’, אך ככל הנראה אינה סוברת ‘היתר מצטרף לאיסור’¹⁴.

מדוע נגיעה בלי הבלעה אינה מקדשת?

כבר הזכרנו שטומאת מגע עוברת בנגיעה בלבד, גם בין מאכלים. אין כל צורך ב“בליעה”. מדוע לא יהיה הדין כך גם בתחום הנגיעה בקדשים? בדבריו ב“התורה והמצוה” שהובאו לעיל הסביר המלבי“ם שכך עולה מעומק משמעות הכתובים בפרשת צו, אך מה הטעם לכך? מדוע “נגיעה בלא הבלעה אינה מקדשת” בעוד נגיעה כזאת מטמאת?

סוד זה גילה לנו המלבי“ם בביאורו ‘גיא חזיון’ לנבואת חגי. הנה, לפי פירושו מאיר העיניים של המלבי“ם, ההבחנה בין מהות הנגיעה המקדשת לנגיעה המטמאת מופיעה כבר בצורה מפורשת במקרא, ועמד על כך הנביא במבחן הלכתי שערך לכוהנים כמשל למצב האומה בראשית ימי בית שני (חגי ב, י-יד, פירוש המלבי“ם משולב בסוגריים):

בְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַתְּשִׁיעִי בְּשָׁנַת שְׁתַּיִם לְדָרְיֹוֹשׁ הָיָה דְבַר ה' אֶל תְּחִי הַנְּבִיא לְאָמֹר. כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת שְׂאֵל נָא אֶת הַכֹּהֲנִים תִּזְכְּרָה לְאָמֹר [צוה לשאול להם שאלה תוריית, שעל פי זה יבורר להם שעוד לא הטהרו והתקדשו למדי עד שיחול עליהם הענין הא-להי הגדול המקווה שיחול בבית ובאומה באחרית הימים]. הֲנִי יֵשָׂא אִישׁ בְּפִשׁוֹ קִדָּשׁ בְּכִנְיָ בְּגִדוֹ [היינו

להל' חמץ ומצה א, ד"ה "וקודם כל צריך ליישב" שביאר ש"אפילו בקדשים לית ליה להרמב"ם היתר מצטרף לאיסור" (וראה גם ה'ל' איסורי מזבח ה,א וב"אבן האזל" שם אות ה'). הבנה זו בדעת הרמב"ם מקבלת חיזוק נוסף מכך שהרמב"ם פסק כמשנה ולא כספרא בעניין הבליעה האוסרת. ואולם באשר לדעת רש"י ראה דבריו בזבחים צו, ב ד"ה עד שיבלע, שמשמע מהם שהבין שדין היתר מצטרף לאיסור נלמד דווקא מהמקרה של איסור שנבלע בהיתר, וראה מסורת הש"ס ושטמ"ק שם.

14 ראה תוס' ד"ה גלי רחמנא גבי חטאת.

בשר קודש ממש שנתקדש לגבוה, בשר הקרבנות¹⁵] וְנָגַע [בבשר הנמצא] בְּכַנְפוֹ אֶל הַלֶּחֶם וְאֶל הַנֶּזֶד וְאֶל הַיַּיִן וְאֶל שֶׁמֶן וְאֶל כָּל מֵאֲכָל הַיִּקְדָּשׁ [האם הדבר שנגע בבשר קודש מקבל את הקדושה להיות קדוש כמוהו?] וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ לֹא [כי מה שכתוב 'כל אשר יגע בבשרה יקדש' (ויקרא ו, כ) פירושו מה שנבלע בבשרה מבשר החטאת יקדש, מפני שנתן בו טעם וטעם הוא כעיקר כמו שפרשו חז"ל¹⁶, לא אם נגע מבחוץ]. וַיֹּאמֶר חֲגִי אִם יַגַּע טְמֵא נִפְשׁ [שהוא טמא מת] בְּכָל אֲלֵה הַיְטָמֵא [אם מקבל טומאה?] ועל זה ענו כדן שמקבל טומאה] וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ יְטָמֵא. וַיַּעַן חֲגִי וַיֹּאמֶר [על פי השאלה והתשובה הזאת אמר להם תוכחת מוסר בשלושה פנים, א:]: כֵּן הָעֵם הַזֶּה [שהם הכהנים] וְכֵן חֲגִי הַזֶּה [שהוא כלל האומה, הם דומים כפתרון השאלה הזאת שאם יתקרבו ויגעו בקדושה לא תתדבק הקדושה בם, ובעת שיתקרבו אל הטומאה תיכף תתדבק בם והיו טמאים כמו הטומאה שהתקרבו אליו ובאו בחברתו] לְפָנַי נֶאֱמַר ה', וְכֵן כָּל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם [ב: כמו שבמשל הזה אם יגע חול בקדש לא יקדש כמוהו רק אם יבלע בבשרו ויכנס בו הקדש אל תוכו לא אם נגע מבחוץ, כן הקדושה לא תתדבק אל האדם רק אם תבלע בו ותכנס אל תוכו, רצוני לומר אם יתפסנה בלבו ובנפשיו הפנימית לא אם תגע בו מבחוץ, שהגוף החיצוני אין לו קורבה עם הקדושה שהוא ענין נפשי, אבל הטומאה תדבק גם אם תגע מבחוץ על הגוף כי היא יש לה שייכות עם הגוויה, וכן כל מעשה ידיהם, באשר אינם עושים רק בידים החיצוניים ואינו מעשה לבבם ונפשם, ולכן טמא הוא, יתדבקו בטומאה לא בקדושה] וַאֲשֶׁר יִקְרִיבוּ שָׁם טְמֵא הוּא [ג: אחר שאין מקריבים לפני ה' בקדושה שיהיה קרבן נפשי בכונה הראויה, רק 'יקריבו שם' - שמלת 'שם' מציינת המקום הרחוק הגשמי, שיקריבו על האבנים קרבן גשמי בהמי, ממילא טמא הוא, כי הטומאה של גווייתם ואדמתם תדבק בקרבנם, ובזה הראה להם כי עדן לא התקדשו להדבק אל הקדושה ולבנות מקדש ומזבח רוחני בלב ונפש אשר עליו יעלו את נפשם עולה לה'].

15 המלבי"ם פירש את הביטוי "בְּשֶׁר קֹדֶשׁ" כפשוטו - בשר קרבנות, וכך גם ראב"ע ור"י אברבנאל. אמנם רש"י פירש "בשר טומאת נבילה או שרץ", וכן פירש גם ה'יקדש' = "היסתאב", בהתאם לפירושו לסוגיית הגמרא בפסחים טז, ב - יז, א, ראה שם רש"י ד"ה בשר קודש וראה גם הקדמת הרמב"ם למשנה סדר טהרות (עמ' כב-כג במהדורת הר"י אפאח ז"ל).

16 לכאורה דברים אלה עומדים בסתירה לדברי המלבי"ם שהובאו לעיל "דעיקר קרא דמנחה וחטאת אתי להיתר מצטרף לאיסור לא לטעם כעיקר". ואולם לפענ"ד דבריו הנ"ל ב"התורה והמצווה" נאמרו לפי שיטת הספרא, ואילו דבריו כאן הם לפי הגמרא בחולין שלומדת דין "טעם כעיקר" מהפסוק בעניין החטאת, וכפי שהוסבר לעיל.

לפי המלבי"ם, נגיעה חיצונית ושטחית בטומאה **מטמאת** כשם שגם חשיפה שטחית וחיצונית לטומאה משפיעה על האדם. ואילו נגיעה שטחית בקודש אינה **מקדשת** כשם שגם החשיפה לקדושה משפיעה על האדם רק "אם יתפסנה בלבו ובנפשו הפנימית לא אם תגע בו מבחוץ".

* * *

ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה עולה מתוך עיון בסימן אחד בספר "התורה והמצוה" על דרשה אחת בספרא. צא ולמד כמה עומק וכמה עושר מקופלים בתוך אלפי סימניו של ספר מופלא זה, המבאר את מדרשי ההלכה על כל חלקה ההלכתי של התורה (מכילתא, ספרא וספרי), וכן בשאר ספרי המלבי"ם על המקרא וביתר כתביו. כל אשר יגע בהם יקדש.

כל זכר בבני אהרן יאכלנה וגו' כל אשר יגע בהם יקדש. ופרש"י. להיות כמוהו כו'. הנראה לי בזה, שהתורה מרמזת בזה גודל מעלת דיבוק חכמים וצדיקי הדור, כל המסתופף בצילם ומתאבק בעפר רגליהם אף כי הוא אינו במדרגה הנכונה - עם כל זה אם הוא מחובר לטהור יש לו תקומה להיות לו עלייה ע"י הצדיק, כי כל המחובר לטהור טהור, כמ"ש במשנה במסכת זבחים פ"ט הקרניים והטלפיים כל זמן שהם מחוברים יעלו, פרשו - לא יעלו, רמז על הנ"ל, שאם הוא מחובר לצדיק יעלו עמו אף שהוא בשפל המדרגה... כל אשר יגע בהם יקדש להיות כמוהו להעלות אותו עם עבודתו. ובגמ' יליף מהכא טעם כעיקר, כי כן הוא כח הצדיק לתת טעם בתורה ובמצוות שלו להרימם למעלה...

תפארת שלמה ויקרא פרשת צו